

УТРЕ ЗАПОЧВА ОТ ДНЕС
(Предизборните сюжети—октомври 1991)

В демократичните страни изборите решава въпроса за властта. Парадоксът на ситуацията у нас е в това, че няма какво и кого да избираме. Не защото никой не претендира за власт. Но властта като че ли плаши претендентите. И вече дълго е „безпризорна“. Хората днес чакат от претендентите за власт нещо конкретно, а не идеологически доктрини и утопични проекти. Но в това, което вече успяха да нарекат „политически дискурс“ липсва тъкмо „конкретността“. Множество политически речи и лозунги изпълниха цялото публично пространство. Но този дискурс, макар и агресивен е крайно беден като сюжетност. Сюжетите са само два и те са банални. Единият е сакралният лозунг „смяна на системата“, а другият се свежда до произнасяните като речитатив заклинания „мирен преход“. Но въпреки, че тези сюжети са сиви и омръзнаха на всички, между тях протича ток с високо напрежение и в нажеженото междинно пространство непрекъснато се взривяват някакви фойерверки, суетят се и бързо изгарят, оставяйки след себе си някакви причудливи фигури от пушек. Странното в случая, обаче съвсем не се свежда до тази настъргана „дискусия“. Хората обикновено намират най-невероятни поводи за сблъсък. Странното е, че хората са разделени от цялата пропаст на несъгласие и нетърпение по повод една абстракция—„системата“. Никой и нещо не би могъл да каже за това, какво е „туй нещо“, но и едните и другите твърдят че ТО трябва да се смени?! Само че според едните това трябва да стане незабавно и по най-радикален начин, а според другите—постепенно, внимателно и мирно. Та какво толкова ги тревожи реалният свят, че с такова удоволствие се спасяват в света на абстракциите?

* * *

Привържениците на незабавната смяна на системата много добре изразяват механичния смисъл на своето страстно желание—според тях комунистите трябва да бъдат съборени, изместени от властта, да се разкрият и да отнемат техните огромни богатства. Но „някой“ пречи! Разбира се, пречат самите комунисти, изобщо „червените“. Но най-вече пречат техните скрити агенти, пречат навсякъде, дори и в собствените редове. „Врагът е хитър и коварен!“—крие се навсякъде и е готов на всичко. Затова трябва да бъде сломен бързо и завинаги. Трябва да се отбележи, че от гледна точка на психологията „образът на врага“ се появява като проекция на вътрешното напрежение и тревога. Това напрежение се изтласква и проецира върху образа на врага. Врагът... това съм аз, но опасен за самия себе си.

Но какво тревожи желаещите незабавната смяна на системата толкова силно, че ужасът им получава такава ярка и чудовищна образност? Дали има някаква следа от това тревожно нещо в любимия им сюжет? Тревожи ги властта. За нея се говори твърде много и с твърде голям афект. Но и в целия свят хората се борят за власт—оправдават тази си страст с необходимост от задоволяване на някои остри социални потребности. И колкото е по-голяма тази необходимост, толкова по-силна е битката. Защо? В психоанализата е установено, че изтласкването на едно или друго силно желание (по-просто казано, подмяна му с друго, или пък забравянето на същинския му предмет) е резултат от НЕЛЕГАЛНОСТТА му, неприемливостта от гледна точка на общественения морал. Властта и либидото в това отношение са близки, т.к. винаги поставят на изпитание съвестта — вътрешния агент на морала. Но тъкмо в нашия случай—в политиката—желанието за власт не е нелегално от нравствена гледна точка. Тук всички се борят за прекия достъп до власт-

та, до една или друга форма за участие или контрол върху дейността на властните институции.

И все пак, щом като тъкмо стремежът към властта на всяка цена поражда толкова силни афекти, значи зад него се крие нещо друго. Именно това скрито, но същинското желание, тревожи съзнанието с невъзможността да бъде изказано, а поради това се изтласква или се проецира в „образа на врага“. Той, врагът, другият, иска да направи нещо ужасно. Но какво иска този враг—врагът на смяната на системата? Той иска да запази нагабеното и на всяка цена — властта, неограничена с нищо и завинаги. Но не значи ли това, че тъкмо аз се стремя към същото — към богатството, към властта? Но защо е толкова опасно „за мен“ това страстно желание за власт и богатство? Работата е там, че макар властта и богатството и да не се намират на върха на нравствената скала, те не са и извън нея. Едва ли някой, дори и в т. нар. „реален социализъм“ би преследвал човека само за това, че той иска да бъде богат. Разбира се, тогава стремежът към успеха (властта) или богатството не бяха декларирани публично и оставаха на ниво всекидневните нагласи. Днес, обаче, те отново стават публично легитимни и по този начин не биха могли да предизвикат толкова силни афекти. Значи проблемът е другаде! Нито богатството, нито властта като че ли не интересуват тези, които искат да сменят системата. Другият трябва да стане богат и щастлив—~~народът~~ „народът“. И още нещо. Както в Русия, така и в България много хора вярваха, че комунистите ги водят към райското блаженство на земята. Още малко, казваха им „водачите“ и ще настъпи царството божие—комунизмът... Но дойде гласност и перестройка и вярващите разбраха, че никакъв рай на земята не ги очаква, че тези, на които те вярваха са престъпници и убийци. Това „прозрение“ едва ли не мигновено събуди мощен гняв, гнева на излъганите, „унижените и оскърбените“. Но не само гняв, а и ужас. И както при всички народни движения в миналото тези

силни чувства са преминали в мистичното (едва ли не наркотичното) състояние на отмъщение за врага. Истината, внезапно открила се на всички... ги заслепи по същия начин, както ги ос- лепяваше лъжата преди.

В „диската“, т. е. непосредствено уличната, площадна сфера на политическия дискурс се раждат образи със средновековната мощ — дяволски образ». Но виждаме и фигурата на отмъстителя. Днес е трудно да се говори за социалния статус на хората, възприели тази мистична символика на отмъщаване на „врага на рода човечески“. Но техния душевен статус е очевиден—те са блажени и ги води мъкмата и отчаянието. Къде? Към победата над врага? Но тогава, защо те са толкова възбудени и се съмняват в успеха? Защото врагът е опасен и коварен. Но защо е толкова опасен? Защото се крие вътре—това е грехът, собственият грях! Грехът е съмнението—то открива пътя за врага, за неговите лъжи. Но защо е толкова силен този враг? Защото мъкмата на излъгания е приятна, защото ТОЙ САМИЯ ИСКА ДА БЪДЕ ИЗЛЪГАН!

Така се оказва, че мъкмата не води до спасението защото е лъжлива, защото е приятна (Достоевски), а гневът се оказва израз на саморазобличаването. Днешният кошмар идва като цена за тъй дългото блаженство на желаната заблуда, на вярата, която никога не е била истинска. Така внезапно събудилия се от този лъжлив, но блаженен сън се превръща в отмъстителя.

Ако се върнем към сюжета „смяна на системата“ ще разберем, че неговата афективност се предизвиква от вътрешната раздвоеност и съмнение, че желаната заблуда (богатство и свобода за „народа“) няма да даде желаното спасение и ще бъде отново разобличена. При това много бързо. Ето защо отмъщението трябва да е мигновено и радикално за да не се забележи крахът на желанието. Това неистово желание всеки да стане богат („да смени системата“) сега преди изборите вече се дезавуира като фалшиво, а значи

и несправедно от нравствена гледна точка. Но не защото е лошо да бъдеш богат, а защото не е възможно всички да бъдат такива. А значи ако ти искаш да станеш богат, то другия няма да може. Лъжата е условие за мой успех—но кой ли ще признае това?! Казват, че изборите могат да бъдат фалшифицирани. Но може би става дума за това, че изборите и не могат да не бъдат не фалшифицирани. Изглежда зад тези опасения отново се крие силното съмнение—съмнение, че „победата ще бъде открадната“. Но „открадването“ още не е станало, а вече прави победата несигурна и тревожна? Защо? Защото победата ще направи видим фалита на целта, ще разкрие нейната утопичност. Победата е равнозначна на овладяване на властта. А властта ще разкрие същинските подбуди и мотиви и затова е опасна преди изборите. Отдавна бяха забелязани и някои други „странности“ в политическия дискурс, издаващи нещо като непрекъсваща ерекция—неспособността на желанието да бъде удовлетворено. Според Фройд всяка външна реалност е репресивна защото спира неудържимите желания на Аза. Азът обаче намира начин да намали натиска на реалността, обричаща го да няма изход за своите желания. Силата на афекта, визиран днес в предизборната борба е толкова голяма, защото не се намира такъв изход. Реалността се оказва по-силна от желанието, а затова борбата на Аза с „външните врагове“ безперспективна. В качеството на такава спираща желанията на Аза да победи собствената си страст и заблуда реалност се явява другият сюжет—този за „мирния преход“. Този сюжет наистина идва „отвън“, персонифицира противника, т. е. самата реалност—невъзможността истинското желание да не засегне нравствените устои на отмъстителя. Защо?

Защото този сюжет ПОКАЗВА краха на една утопия—утопия на движението към блаженството. В него се крие ужасът от провала на скритото желание „аз да бъда щастлив за

сметка на другия". Той като емоция е равностоеен на грозного „хванаха ме на местопрестъплението ”.

Цинизма на неговото публично разгръщане е тъкмо това, че никой досега не е успял да надживее собствената си утопия. Но БСП като че ли успя и това. Срамът идва от това, че признанието на реалността не идва „от само себе си"—то е принудително. „Разбира се, не бяхме прави тогава—не може да има общество, където всички са еднакво щастливи (бедни или богати в равна степен)". Ето защо трябва да признаем и реалното неравенство и правото на всеки да има собствен живот и път към успеха. Всички сме грешни и затова нека всички да си тръгнем там, където всеки иска—мирно и без блъсканица! Всъщност лекота, с която в сюжета за „смяната на системата" системата се сменя издава. Та това е новата версия на все същото блажено съновидение, симулиращо реалността. В съня всеки обладава вълшебната способност да прекроява реалното така, както иска. И тъкмо тази възможност вече бе проиграна—събуждане от предишния блажен сън стана много преди тези избори. А днешната ни дрямка така и не успя да се превърне в дълбок сън. Пазарната икономика и свободата дойде твърде бързо—и няма връщане, обречени сме да живеем и в кризата, и в конкуренцията. У нас тези „нормални" форми, обаче, далеч по-ужасни отколкото там, „при белите хора". Предишната реалност у нас бе твърде удобна не за рационално поведение, а за диви и непосредствени страсти и емоции, но плътно ги криеше под фалшива маска на „народност" и „естественост" в отношения между хората—та нали всички бяхме „равни". „Червените" успяха да задържат освобождаване на тези страсти и емоции цели 45 години.

Но на „сините" им е останало съвсем неочаквано наследство—взривът на афектите и емоциите, породени от неочаквано открилите се възможности за бързо и с нищо не контролируемо забогатяване. Обаче съвсем не за всички, а за малкото „бързи и сръчни"—останалите също така твърде бързо

започват да обедняват. По този начин ресурсът на новата утопия се оказва изчерпан почти в същия момент, когато хората поискаха отново да заспят в блажената заблуда. И това стряскащо събуждане от едва започнало блаженство сблъсква блажения с новата реалност със същата сила с каквато „събудилите се“ по-рано се оказаха принудени да се върнат към нея. Така и „червеният“, и „синият“ варианти за употреба на властта вече не могат да обещават чудо — приказно удовлетворение на афекта. Смутът и взаимната суета по повод на изборите днес издава фалша и на двата уж противостоящи един на друг сюжета. Който и да победи на изборите, би трябвало да стане палач на собствената утопия и да признае, че това е утопия и нищо общо няма с реалността.

Интересно е, че кандидатите за палачи вече са готови! С това сигурно се обяснява парадоксната емоционалност и ефективност в поведението на тези, които претендират да бъдат умни и добри правители... след изборната си победа. Като претендират да бъдат силни, те сами си отслабват позициите, защото им предстои да употребят силата против всичките си предизборни обещания, каквито и да са те.

Но кой ще избира палач? Никой, поне съзнателно. Обикновено избират герои, а те — до силата на обстоятелствата“ стават „после“ палачи, палачи на собствените си желания и надежди, на мечтите и съновидения на тези, които им признаха право да бъдат герои. Така зад изборите наднича ужасното лице на рока, на слепите обстоятелства, които ще принудят всеки да стане палач. И ето днес се ражда ново настроение, настроението на отказ от избора, настроението „поражение преди бой“. Това настроение налага капитулация пред „силата на обстоятелствата“ и така оправдава превръщане на всеки герой в палач. И какво—остава да изберем героя? Невротичната афективност на политическия дискурс подсказва, че нито една партийна доктрина днес няма да може да „излъже“ избирателя. Всички

претенденти за власт са лишени от главното—от ресурса на бъдещето. Ето защо метафората герой—палач, раждаща се в недрата на колективното безсъзнателно, се оказва ключова. Палачът е негативната функция на властта. Той „отрязва“ и в пряк, и в преносен смисъл. Тази метафора не случайно се ражда в нашия политически дискурс.

Силата на неудовлетвореното желание подсказва, че желанието е фалшиво защото не може да се продължи дългото просто няма бъдеще. В този смисъл „палачът“ е посланик на бъдещето—но негативен посланик. Той лишава от живот всичко. И това, което вече е мъртво и изсъхнало, и това, в което все още текат жизнени сили и което би могло да оцелее. Така бъдещето остава наистина НИЧИЕ. Този палач обаче може и да не е само метафора. Надеждата е само в съпротивата на живото. Новото може да поникне само от живото, победило „палача“ на времето. Ако обаче тази съпротива отново ще се изроди в една или друга идеологическа форма за да измести страшния образ на реалното за Аза с поредното съновидение, „палачът“ ще се справи добре. Още Гойя предупреди — „Сънят на разума поражда чудовищата“.

*Материалът бе публикуван във в-к „Култура“ на 10 октомври 1991 под заглавие „Страшните сънища“.